

A MEMENTÓ KÖNYVE

DEBRECZENI JÓZSEF: *Hideg krematórium.*

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1975.

Két könyv van a kezemben. A kettő ugyanaz, csak éppen huszonöt esztendő tátong a megjelenésük között, ugyanaz, és mégis valami más is, mint már a borítólapon levő képek is jelzik: az egyik szögesdrót s mögötte egy elkínzott női arc, a másikon inkább csak sejtető ábra, az embertelen kínzások és kegyetlen halál sejtetése; az egyik hangos vád egy meghatározott rendszer, a hitleri fasizmus ellen, a másik inkább csak mementó, emlékeztető, de éppen ebben a mementó szerepében talán több is az egy pontra, egy rendszerre, egy téveszmére irányított vádnál. Az évtizedek távlatát sugárzó újabb kiadásban a vád kitágul, általánosabbá válik, figyelmeztetés árad belőle a világ minden mai embertelen rendszere, a dél-afrikai, rhodesiai, chilei és spanyolországi kegyetlenkedések felé, minden olyan rendszer felé, amely az erőszak eszközeivel próbálja bilincsbe verni a szabadságra vágyó és szabadságra jogosult embereket és népeket.

Mondom, ugyanaz a könyv, és talán mégsem egészen ugyanaz. A különbséget bizonyára a második kiadást életre hívó alkalmak magyarázzák. Mert egyszerre több jeles évforduló is indokoltta teszi ezt az újbóli megjelenést. Az egyik évforduló, a legegyszerűbb, talán a két könyv megjelenése között eltelt negyed évszázad. Ezt még nyomósítja az a további öt esztendő, azaz összesen harminc év, ami a fasizmus feletti győzelem óta telt el. És van még további két jubileum is: az író hetvenedik születésnapja és irodalmi munkásságának ötvenedik évfordulója.

Minden bizonnyal elegendő érv, hogy egy, első megjelenése alkalmával is nagy visszhangot keltett mű újra, új, ezúttal díszesebb köntösben is eljusson az olvasóközönség kezébe, hogy ismételten emlékeztesse azokat, akik annak idején közvetlenül vagy közvetve átérték a fasizmus minden emberi értéket kegyetlenül romboló időszakát, s hogy figyelmeztető jelt adjon mindazoknak, akik talán nem ismerik eléggé a múltat, s akik talán egy kicsit hajlandók félvállról venni a fasizmus mai újabb jelentkezését.

Azt hiszem, senki sem várja tőlem, hogy ma, az első kiadás után huszonöt esztendővel valami irodalmi értékelést adjak erről a regényről, amelynek maga az író is szenvedő hőse. Tény, hogy a fasizmus felett aratott győzelem utáni évtizedekben, irodalmi életünk kibontakozásával együtt, olyan elismert szintre jutott, olyan autoritativ szerepet kapott az irodalmi és esztétikai bírálathoz, hogy méltán elvárható ez az értékelés a mű politikai jelentőségének külön méltatásán túlmenően is. Ezt az irodalmi értékelést azonban már elvégezte helyettem Szelei István, aki a második, jubileumi kiadáshoz írt utószavában részletesen elemzi a mű emberi és irodalmi értékeit is, úgyhogy a magam részéről csupán kiegészíteni kívánom némileg ezeket a méltató szavakat.

A második világháború olyan mély nyomokat hagyott maga után, hogy egészen természetesen még ma is olyan időszerűséggel jelennek meg az újabb és újabb háborús regények és visszaemlékezések, olyan szükségszerű érdeklődéssel várja a nagyközönség az újabb és újabb, háborús tárgyú filmeket, mintha nem is telt volna el immár harminc esztendő a fasizmus feletti győzelem kivívása óta. Szinte magától értetődik hát, hogy Debreczeni e művének újbóli megjelenését is egyszerűen beiktassuk a háború retteneteit felidéző irodalmi munkák sorába. Nekem azonban éppen ebből a szempontból van bizonyos ellenvéleményem. Szerintem ugyanis a *Hideg krematórium* egyáltalán nem háborús regény, még akkor sem, ha felidézett, higgadt, tárgyilagos hangon feltárt borzalmi szorosan fűződnek a legutóbbi nagy viláégéshez, ha a hitleri krematóriumok milliókkal gyarapították is a csatatereken és a lebombá-

zott házak romjai alatt elpusztult emberek hatalmas számát. A háborús regény ugyanis általában meglehetősen szűk kört rajzol meg a történelmi eseményből, akár magán a harctéren, akár a hátszágban zajlik le a külön egészé kerekített története. A *Hideg krematórium* azonban több ennél! Nemcsak a második világháború egy részletének, nemcsak Auschwitznak a regénye, hanem egy egész eltorzult társadalomnak a kivetített képe, amely semmit sem veszített időszerűségéből az elmúlt harminc esztendő alatt sem, és nem is veszíthet mindaddig, míg szerzte a világon fennáll a hitleri fasizmushoz hasonló eltorzulások fenyegető veszélye, míg az emberiség nem jut el fejlődésének egy olyan stádiumába, amelyből eleve kizártnak tekinthető mindenféle erőszak, mindenféle embertelenség.

A *Hideg krematórium* hősei ugyanis nemcsak azok az elhurcolt emberek, akikkel ismeretlen célok felé zötyög az emberi nyomorúsággal túlszűfolt rozoga szerelvény, a *Hideg krematórium* hősei nemcsak a gázkamrába hurcolt betegek és gyengék, a kényszermunkára hajszolt elkeseredett csontvázak, a tábori szám mögött névtelenné vált embermilliók, még csak nem is a pillanatnyi győztesek, az SS-legények, a TODT tagjai, a Lager- és Blockáltettek és a kápóknak az embertelenségben szintén embertelenné vált tömege, hanem egy egész társadalom, minden világtorzító és nemcsak egyeduralomra, de szinte egyedüli emberi létezésre törő, az emberiségtől teljesen elidegenedett áleszméivel és álgazságaival együtt.

Eppen ezért uralkodott el bennem az az érzés, hogy a *Hideg krematórium* e második kiadásában már nemcsak a hitleri világ elleni határozott vád, nemcsak a régi bűnösök felelőségre vonását követő harsona, hanem figyelmeztetés is azok számára, akik újra a fasizmus, az erőszak világát kívánják halálos életre támasztani, és figyelmeztetés, mementó azok számára is, akiknek ebben az új világban meg kell találniuk magukban a szükséges erőt, hogy szembeszálljanak minden újabb fenyegetéssel, minden lappangó veszéllyel.

A könyv Tomán László szerkesztésében jelent meg. Borító- és fedőlapját Kapitány László tervezte — Glid Nándor grafikájának felhasználásával.

KOLOZSI TIBOR

EGY FORRADALMÁR ÉLETRAJZA

GAJDOS TIBOR: *A sziklaember.*

Életjel Miniatűrök 28. Szabadka, 1975.

Gajdos Tibor hálás témát választott magának. Matko Vuković, a sziklaember ugyanis olyan egyénisége volt az észak-bácskai munkásmozgalomnak, aki feddhetetlen emberi és mozgalmi magatartásával, egész életútjával magában hordozta a vajdasági televény nincstelen robotosainak sorsát. Vele, általa és